

Gündem

Prof. Dr. Zekeriya Güler
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. Peygamber'in İnsan Eğitimi

“ Hz. Peygamber'in ahlakı Kur'an, sünneti ise onun insan eğitiminde uyguladığı yöntem ve örnek hayat tarzıdır. ”

Yüce Kur'an, "Verdiği nimetler hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelere üstün kılan O'dur." (En'am, 6/165.) ayetiyle insanın varoluş sebebinin ve yaratılış hikmetinin denemek olduğunu öğretir. Denemenin (sınama, imtihan) muhatabı olan bu varlık, insan olarak doğar. Ancak onun insan olarak yaşaması ve insan olarak ölmesi o kadar kolay değildir. Zira insan "çok zalim ve çok cahil", "zayıf" ve "tahammülsüz" olarak yaratılmıştır: "Gerçekten insan pek tahammülsüz bir tabiatta yaratılmıştır. Başına bir fenalık geldi mi sızlanır durur. Ama ona bir nimet nasip olursa kendisinden başkasını yararlan-dırmaz. (Mearic, 70/19-21.) "Bu ayetlerin ardından; namazlarını devamlı ve özenle kılıp gereklerini titizlikle yerine getiren, aç, biilaç kalmışlara destek çıkan, hesap gününün farkında olan, iffet ve güvenilirliliğini koruyan insanlar istisna edilerek onların cennetlerde ağırlanacakları müjdesi verilir.

Kur'an-ı Kerim'de denemek fiilinin bireysel ve toplumsal hayattaki tezahürünün; kulluk, adil yönetim anlayışı ve siyaset tarzı ve yeryüzünün imar ve ıslahı olduğu görülür (Zariyat, 51/56; A'raf, 7/128-129; Sad, 38/26; Hud, 11/61.). "Çok zalim ve çok bilgisiz" insanın emanet olarak üstlendiği (Ahzab, 33/72.) görev ve sorumluluk da budur.

İşte, "Ben bir muallim olarak gönderildim." ve "Kim benim sünnetimden, yani hayat tarzımdan, izlediğim yol ve yöntemden yüz çevirirse benden değildir!" diyen Peygamberimiz (s.a.s.) gençlik, olgunluk, yaşlılık ve düşkünlük dönemlerindeki görev ve sorumluluğunu hatırlatmış ve tabiatında zıtları toplayan (camiu'l-ezded) bir varlık olarak insanı yetiştirmeyi hedeflemiştir.

Bilindiği üzere, Hz. Peygamber'in ahlakı Kur'an, sünneti ise onun insan eğitiminde uyguladığı yöntem ve örnek hayat tarzıdır. Abdullah b. Abbas

Rasul-i Ekrem'in hadis ve sünnetlerine göre Müslüman kimlik ve kişilik, dünyevileşen değil dünya-ahiret dengesini gözeten, yalancı ve ikiyüzlü değil dürüst ve güvenilir, konjonktür değil hikmet ve hakikat yanlısı, sert ve kaba değil yumuşak ve nezaketli, tamahkâr değil kanaatkâr, açgözlü değil tokgözlü, cimri değil cömert, kendini beğenip böbürlenen değil mütevazı, külfetli değil ülfet eden ve edilen olmalıdır.

“**Rasul-i Ekrem, her yaştan insana değer verir, onunla muhatap olan her bir sahabi, kendisine daha çok değer verildiği izlenimi edinirdi. Onun nezdinde özellikle gençlerin daha özel bir yeri vardı ve sıcak iletişim kurarak onlarla uzun sohbet ederdi.**”

(r.a.), “Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik.” (Maide, 5/48.) ayetinde “yol ve yöntem” manasına gelen minhac kelimesini sünnet diye açıklar. Hz. Peygamber’i sevmek, Allah’a iman ve itaatin gereğidir. Şüphesiz onu sevmek, onun mükemmel rehberliğinin farkına varmak ve onu örnek almak demektir. Örneklik (üsve-i hasene) veya rol-model kişilik algısı, bir sosyal varlık olarak insanın yetiştirilmesinde, tutum ve davranışlarının geliştirilmesinde etkili bir yöntemdir. Derler ki, “Lisan-ı hâl, lisan-ı kalden entaktır.” Yani örnek fiil ve davranış, kuru bir laftan daha fazla tesir eder.

Bu yazıda Hz. Peygamber’in insan yetiştirme sürecinde rehberliği ve uyguladığı eğitim yöntemlerine işaret edilecektir.

Aile ve çevrenin çocuk üzerindeki etkisi

Peygamberimiz (s.a.s.), “Dünyaya gelen her çocuk fitrat üzere doğar. Onu ana babası Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.” (Buhari, Tefsir (sure 30), 1; Ebu Davud, Sünnet, 17; Muvatta’, Cenaiz, 53; Ahmed b. Hanbel, II, 233.) buyurarak ortam ve çevre şartlarının insan eğitiminde etkili bir unsur olduğunu, çocuğun doğuştan gelen temiz tabiatının ve berrak zihin dünyasının özellikle anne babanın dinî inanç ve değerlerine göre şekillendiğini ifade etmiş bulunmaktadır. Çocuk özellikle aile mektebine göre şekillenir, çünkü o, anne babadan iktibaslar taşımaktadır.

Rasulullah (s.a.s.), “Yavrum!” diyerek çocuğun duyguyu dünyasına hitap edip onun dikkatini toplayarak öğütte bulunurdu: “Yavrucuğum (Enes), ailenin yanına girdiğinde selam ver ki bu, hem senin için, hem de hane halkı için bereket olsun!” (Tirmizi, İsti’zan, 10.) Bu aşamada Rasul-i Ekrem’in ilk öğrettiği şeyler arasında pratik düşünce ve inanç esasları olurdu. Nitekim Rasulullah (s.a.s.), terkisine binen Abdullah b. Abbas’a “Şunu iyi bil ki, bütün insanlar toplanıp sana bir fayda sağlamaya çalışsalar,

Allah’ın sana takdir ettiği kadar fayda sağlayabilirler. Onlar sana zarar vermek üzere bir araya gelse, Allah’ın sana takdir ettiği kadar zarar verebilirler.” (Ahmed b. Hanbel, I, 293.) diyerek bir ömür boyu onu motive edecek ve hayatını anlamlı kılacak gerçekleri öğretiyordu.

Gençlerle özel iletişim kurmak

Rasul-i Ekrem, her yaştan insana değer verir, onunla muhatap olan her bir sahabi, kendisine daha çok değer verildiği izlenimi edinirdi. Onun nezdinde özellikle gençlerin daha özel bir yeri vardı ve sıcak iletişim kurarak onlarla uzun sohbet ederdi. Onun rahmet ikliminde yetişen gençler, ondan aldıkları bilgiyi ve yaşadıkları tecrübeyi bir ömür boyu tatlı birer hatıra olarak yaşarlar ve onları başkalarıyla paylaşmaktan mutluluk duyarlardı. İşte o baharlı gençlerden birisi Ebu Mahzure’dır. Henüz İslamiyet ile müşerref olmamış Kureyşli bu genç insan, bir grup arkadaşıyla birlikte Peygamberimizin (s.a.s.) vesile olduğu iman heyecanını şöyle anlatır:

“Peygamber (s.a.s.) Huneyn Gazvesinden dönüyordu. Ben, hepsi Mekkeli on kişilik gençler grubuyla beraberdim. Huneyn yolunda Peygamber ile karşılaştık. Müezzini namaz için ezan okuyordu. Biz bir köşeye çekildik ve alay ederek müezzinin söylediklerini tekrar etmeye başladık. Peygamber bizi duymuştu. Ezan bittikten sonra “Şu gençlerin içinde gür ve güzel sesli biri var!” diyerek bizi yanına çağırtdı. Peygamber (s.a.s.):

- Gür sesli olanınız hanginiz? diye sordu. Herkes beni gösterdi. Bunun üzerine Peygamber yanımdakileri saldı, beni ise alkoydu. Sonra bana:

- Haydi, bir ezan oku! dedi. Peygamber’den ve bana emrettiği işten son derece nefret ettiğim hâlde, kalkıp önünde ayakta durdum. Bizzat kendisi bana ezanın okunuşunu öğretti. Ezanı bitirdiğimde beni çağırtdı, içinde bir miktar gümüş para olan bir kese

verdi. Sonra alnımı, göğsümü elleriyle sıvazladı ve “mübarek olsun!” diyerek beni tebrik etti, hayır ve bereket duasında bulundu. Ben:

- Ya Rasulallah! Mekke’de ezan okumama izin ver, dedim. O da:

- Peki, bu vazifeyi sana verdim, buyurdu. İşte artık o anda Peygamber’e (s.a.s.) duyduğum nefretten bende bir iz kalmamış, kalbim onun sevgisi ile dolup taşmıştı. Rasulüallah’ın (s.a.s.) Mekke valisi Attab b. Esid’e geldim ve onunla birlikte Rasulüallah’ın (s.a.s.) emir ve talimatı üzerine müezzinlik yaptım. (Ahmed b. Hanbel, III, 409; Nesai, Ezan, 5, 6; İbn Mace, Ezan, 2; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gâbe, I, 150, V, 292.)

Mekke’nin fethedildiği yıl Hz. Peygamber’le Cirane’de karşılaştıktan sonra Müslüman olan Ebu Mahzure, ömrünün sona erdiği hicri 59 yılına kadar Mescid-i Haram’da müezzinlik vazifesi yaptı. Böylelikle o, Bilal-i Habeşî’nin okuduğu ezan ile alay edecek kadar önceleri büyük bir kin ve düşmanlık beslerken, sonraları muazzam bir hayranlık duyduğu Rasul-i Ekrem’in dört müezzininden biri olma şerefi kazandı. Kendisinden sonra Mescid-i Haram müezzinliğini asırlarca oğlu ve torunları devam ettirdi.

Rasul-i Ekrem’in gençlerle kurduğu iletişim örneklerinden birisi de şudur: Enes (r.a.) anlatıyor: Yahudi bir çocuk (veya delikanlı) Peygamber’e hizmet ederdi. Bir gün hastalandı. Peygamber (s.a.s.) ziyaretine gitti, baş ucuna oturdu ve “Müslüman ol!” diyerek onu İslam’a davet etti. Çocuk heyecanla yanındaki babasına baktı. Babası, “Ebu’l-Kasım’a itaat et (yavrum)!” dedi. O da hemen Müslüman oldu. (Az sonra çocuğun hayata gözlerini yumması üzerine) Peygamber (s.a.s.), “Onu ateşten kurtaran Allah’a hamdolsun!” diyerek oradan ayrıldı. (Buhari, Cenaiz, 79; Ebu Davud, Cenaiz, 5; Ahmed b. Hanbel, III, 175.)

Alternatif göstermek

Alternatif çözüm yolunu göstermek ve dua edip manevi destek vermek, Rasulüallah’ın (s.a.s.) insan eğitiminde uyguladığı önemli bir yöntemdi. Rafi’ el-Gıfari (r.a.) anlatıyor: Ben henüz bir çocuk iken hurma ağacı taşlamıştım. (Suçüstü yakalandım ve) beni Rasulüallah’a (s.a.s.) götürdüler. Bana “Yavrucuğum, hurmayı niçin taşladın?” diye sordu. Ben, “Karnım açtı, yemek için!” diye cevap verince Rasulüallah (s.a.s.), “Yavrum, hurmayı taşlama, altına düşenlerden ye” dedi. Sonra başımı okşadı ve “Allah’ım,

bu çocuğun karnını doyur!” diye dua etti. (İbn Mace, Ticarat, 67; Ebu Davud, Cihad, 85.)

Kolaylık ilkesi ve itidal çizgisi

Rasul-i Ekrem, “Din kolaylıktır. Dinde kim kendini zora sokar ise (mükemmel ve kusursuz olsun derken onun) altında kalır (ezilir ve büsbütün ibadetten kesilir). O hâlde orta yolu izleyin ve ümitvar olun. Günün sabahı, akşamı, biraz da gecesiyle destek ve yardım isteyin!” (Buhari, İman, 29.) ve “Bir nehir kenarında da olsan abdestte yine israf söz konusudur.” (İbn Mace, Taharet, 48; Ahmed b. Hanbel, II, 221.) hadisleriyle pedagojik bir dil kullanarak itidal ve disiplin sahibi nesillerin yetiştirilmesini hedefledi. İtidal çizgisi, her türlü aşırılıktan kaçınıp duygu, düşünce, hareket ve davranışlardaki denge ve orta yol demektir. Şayet bu denge süreklilik gösterip karaktere dönüşürse fazilet adını alır.

Ayrıca Rasul-i Ekrem, “Allah, (birinci derecede teşri kılınan) azimetlerin yerine getirilmesini sevdiği gibi (şer’i mazeretlere binaen ikinci derecede vaaz edilen) ruhsatlarının da yerine getirilmesini sever.” (Ahmed b. Hanbel, II, 108; İbn Hibban, Sahih, II, 69, VI, 451. Hadis, İbn Mes’ud, İbn Abbas ve İbn Ömer’den merfu olarak rivayet edilir. Şuayb el-Arnaut, İbn Abbas’ın merfu tarihi için sahih, İbn Ömer’in merfu tarihi için kavî, İbn Mes’ud tarihi için de mevkuf olarak daha sahih değerlendirmesini yapar.) hadisiyle kolaylık yolunu gösterir. Abdullah b. Amr (r.a.), ibadeti hafif tutma ve ağır yükten uzak durma hususunda Rasul-i Ekrem’in kendisine hatırlattığı ruhsat ve kolaylığı kabul etmediğinden, ömrünün sonunda pişmanlık duyduğunu itiraf eder. Rasul-i Ekrem’in Abdullah b. Amr’a (r.a.) yönelik uyarılarından birisi de şöyledir: “Abdullah! Falan kimse gibi olma, çünkü o gece ibadetine devam ederken artık kalkmaz oldu.” (Buhari, Teheccüd 19; Müslim, Sıyam 185.)

Açıktır ki bu hadis, nefesine ağır gelen bir yükü fazla çekemediğinden bir müddet sonra usanıp onu tamamen bırakmak gibi bir yanılsa düşmemesi ve kesintiye uğratmak bir yana iki günü birbirine denk olacak şekilde yerinde saymaması için mümini uyarır.

Ailenin huzur ve mutluluğu

Rasul-i Ekrem’i evrensel çapta en güzel örnek olarak sunan Yüce Rabbimiz, erkeklerin eşlerine mu-

amelesi konusunda şu talimatı verir: “Onlarla (hahatunlarınızla) iyi geçinin. Şayet onlardan hoşlanmazsanız, biliniz ki, Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.” (Nisa, 4/19.) Bu ayetten ilham alan Rasul-i Ekrem de şu hikmet yüklü mesajını verir: “Mümin erkek, mümin kadına (eşine) bğznetmesin! Şayet onun bir ahlakını sevmezse başka bir ahlâkından hoşlanır.” (Müslim, Rada, 61.)

Dünyaya veda edeceği günlerinde Hz. Peygamber, biricik kızının üzöldüğünü görünce “Fatıma! Sen mümin kadınlarının hanımefendisi olmak istemez misin?” (Buhari, İsti’zan, 43.) diyerek evladının ruhunu okşayan ve teselli eden merhametli bir baba, torunu Hasan ile Üsâme b. Zeyd’i kucağına alıp “Allah’ım, bu ikisini sev, ben bu ikisini seviyorum!” (Buhari, Fezailü ashabi’n-nebi, 18.) diyerek onlara dua eden şefkatli bir dede, “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi olanınızdır. Ailesine karşı en iyi olanınız da benim!” (İbn Mace, Nikâh, 50.) beyanıyla mükemmel bir eştir. “Ailene namazı emret. Kendin de ona sabırla devam et.” (Taha, 20/132.) ayeti gereğince Rasul-i Ekrem, eşine ve çocuklarına namaz kılmaları gerektiğini söylerdi.

Toplumsal barış, adil yargı ve yönetim

Rasul-i Ekrem’in, davacı ve davalı için gösterdiği şu muhakeme usulü, adaletin tecellisi ve toplumsal barış açısından büyük önem arz eder: “Ancak ben bir beşerim. Siz bana davanızı getiriyorsunuz. Olur ki biriniz, diğerine nispetle delilini gereğince bilir, davasını ortaya koyar ve (hitabet sanatını ve ikna kabiliyetini iyi kullanarak) kendini iyi savunur. Böyle bir durumda, onun sözüyle kardeşinin hakkından bir şey alır ve lehine hüküm verirsem, ancak ben ona bir ateş parçası vermiş olurum! O hâlde onu almasın/tutmasın.” (Buhari, Şehadet, 27; Müslim, Akdiye, 4; Ebu Davud, Akdiye, 7; Tirmizi, Ahkâm, 11; Nesai, Kudat, 13; İbn Mace, Ahkâm, 5; Muvatta’, Akdiye, 1; Ahmed b. Hanbel, VI, 203.)

Hız. Peygamber, ehliyet sahibi ve tevfiğe refik olan bir yöneticiyi cennetle müjdeler: “Ehlicennet üçtür: Adil, sadaka-zekât veren ve muvaffak olan bir yönetici, bütün yakınlarına ve Müslümanlara karşı merhametli ve ince kalpli kimse, iffetine düşkün,

bakmakla yükümlü ve sorumlu olduğu kimseler olmakla birlikte istemekten çekinen kişi.” (Müslim, Cennet, 63; Ahmed b. Hanbel, II, 425.)

Ne var ki Rasul-i Ekrem, fitrat ve yapısı itibarıyla müsait olmayan kimseye emanetin, idari görev ve sorumluluğun verilmesini istemezdi. Nitekim verdiği memurluğu görevi isteyen Ebu Zer el-Gıfari’ye, “Sen güçsüzsün; bu iş bir emanettir; emanet, üstesinden gelemeyen kimse için kıyamet gününde zillet ve perişanlık doğurur.” diyerek uyarıda bulunmuştu. (Müslim, İmare, 16.)

Ayrıca “Emanet kaybedildiği (işler ehli olmayanlara verildiği) zaman kıyameti bekle!” (Buhari, İman, 1.) hadisiyle Rasul-i Ekrem, güvenilirliğin kaybedilmesi durumunda, ahlakın dejenere olup toplumsal çöküşün yaşanacağını hatırlatırdı. “Kimin ameli kendisini geriletir ise, soy kütüğü onu ileri götürmez.” (Müslim, Zikir, 38.) diyerek de üstünlük ölçüsünün etnik köken değil amel, ahlak, görev ve sorumluluk bilinci (takva) olduğunu vurgulardı.

Dua ve iltica

Rasul-i Ekrem’in insan eğitiminde duanın, Allah’a iltica ederek neticeyi O’ndan bilmenin hususi bir yeri vardı: “Allah’ım, doymayan nefisten, korkmayan kalpten, faydasız ilimden ve kabul olunmayan duadan sana sığınırım!” (Nesai, İstiaze, 65.) “Ey Hayy ve Kayyum olan Allah’ım! Senin rahmetine iltica ediyor ve senden yardım diliyorum. Benim bütün işlerimi düzelt ve beni bir an olsun nefsimle başbaşa bırakma!” (Hâkim, Müstedrek, I, 545.) Evinden çıkarırken de şöyle derdi: “Allah’ın adıyla Allah’a dayandım. Allah’ım, dalalete düşmekten veya dalalete düşürülmekten, ayağımın kaymasından veya kaydırılmasından, zulüm yapmaktan veya zulme uğramaktan, bilgisiz ve gafil davranmaktan veya hoyrat muamele görmekten sana sığınırım.” (Ebu Davud, Edeb, 112; Tirmizi, Deavat, 35; İbn Mace, Dua, 18; Ahmed b. Hanbel, VI, 306.)

Netice

Rasul-i Ekrem’in insan eğitimi çerçevesinde örneklerle verilen söz konusu maddeler dışında; onun ihtiyaç kadar, sade ve anlaşılır konuşması, tekrarları, mektupları, iknaları, çizgi ve şekiller çizmesi, işa-

“ Hz. Peygamber’in hedeflediği terbiye sistemi ve eğitim yönteminde, insanın insan üzerine hâkimiyeti değil, insanı insan yapmak vardır. Allah için sevmek ve Allah için buğuz etmek, müsamaha ve suçluları cezalandırmak, şaka ve latife yapmak, tedricilik, soru-cevap ve temsil (örneklendirme) yöntemi hep onun hayat tarzında vardır. ”

retler kullanması, hicap duyulan konularda işaretlerle yetinmesi, durum ve seviyelere göre davranması, verimli ve uygun zaman dilimi gözetmesi, yanlış anlamalara sebep olmamak ve yersiz konuşmalara fırsat vermemek için açıklama yapması, rüya anlatması, dinlemesi ve yorumlaması gibi pek çok ilke ve yöntem mevcuttur.

Hâsıl-ı kelim, onun hedeflediği terbiye sistemi ve eğitim yönteminde, insanın insan üzerine hâkimiyeti değil, insanı insan yapmak vardır. Allah için sevmek ve Allah için buğuz etmek, müsamaha ve suçluları cezalandırmak, şaka ve latife yapmak, tedricilik, soru-cevap ve temsil (örneklendirme) yöntemi hep onun hayat tarzında vardır.

Rasul-i Ekrem’in hadis ve sünnetlerine göre Müs-

lüman kimlik ve kişilik, dünyevileşen değil dünya-ahiret dengesini gözetken, yalancı ve ikiyüzlü değil dürüst ve güvenilir, konjonktür değil hikmet ve hakikat yanlısı, sert ve kaba değil yumuşak ve nezaketli, tamahkâr değil kanaatkâr, açgözlü değil tokgözlü, cimri değil cömert, kendini beğenip böbürlenenden değil mütevazı, külfetli değil ülfet eden ve edilen olmalıdır.

Vefasızlık, ümitsizlik, mümine lanet ve beddua, kin ve düşmanlık, bencillik, kıskançlık, aldatma, korkaklık ve öz güven eksikliği, bıkkınlık ve yılgınlık, heva ve hevese uymak, boş ümit ve kuruntulara kapılmak ise Kutlu Nebi’nin sunduğu insan modelinde yoktur.